
КАПИТАЛИЗМЪТ СРЕЩУ СЕБЕ СИ (КРИТИЧЕСКИ ВЪЗГЛЕДИ И ПРОЗРЕНИЯ)

Методи Кънев¹

E-mail: ¹metodikanev@abv.bg

*Социалното инженерство рядко е успешно, но визии
за по-добро бъдеще винаги са необходими
(Л. Търоу)*

Резюме: Прагматичното масово съзнание и поведение на индивидите за постигане на частно и общо благоденствие намира за свой водещ мотив и фактор натрупването на капитал, създаващо работни места, блага и доходи. Превръщайки се от форма в стил на живот, то става осов принцип на модерността, довел до преиминуването ѝ в капитализъм. Поставя се обаче въпросът, дали модерността не проблематизира отношенията икономически–неикономически дейности, капитал–труд, частни–публични интереси, национални–глобални зависимости? В крайна сметка не игнорира ли тя моралната същност на човека в разрез с началния си хуманистичен дух? В статията се прави опит за защита на тази хипотеза в съответствие с възгледите на редица признати социални ерудити, като подкрепени съжденията са и с емпирични доказателства, водещи към извода, че еволюирайки, капитализмът сам подготвя нуждата от реорганизация на обществения живот на нова основа. В резултат от изложението се достига до извода, че успешни ще са онези страни, които се опират преди всичко на свободното многостранно развитие на всеки индивид. С оглед на всичко това ни трябва цялостна (икономическа, духовна, социална и правно-политическа) визия за позитивна промяна, хармонично насочваща ресурсите към всички сфери на живота. Така те биха осигурявали: духовността–идеи, култура и смисъл; икономиката–материален просперитет; моралността–добродетелност; правно-политическата сфера–социален мир, хармоничен и справедлив обществен ред.

Ключови думи: Капитализъм, антикейнсианска революция, частен и публичен интерес, антропоцен.

Тази статия се **цитира**, както следва: **Кънев, М.** (2021). Капитализмът срещу себе си (критически възгледи и прозрения). Народно-стопански архив, (4), с. 3-23.

URL: nsarhiv.uni-svishtov.bg

JEL: B50, E60, P10.

* * *

Въведение

Векове концептуална рамка за сплотяване на индивидите в общество е била вярата в Бог като абстрактна каузалност. Тя внушава покровителство на поданиците от владетеля и благочестиво тяхно поведение. Смисълът ѝ е постигане на общност–израз на „Божия ред“, морално дисциплиниращ хората. Модерната епоха демитологизира този ред. Скъсвайки с теоцентричното Средновековие, Ренесансът и Просвещението сътвориха хуманистичен образ на обществения живот, зачитащ достойнството на самия човек. То инспирира гражданските (буржоазни) революции (в Нидерландия XVI в., във Великобритания XVII в., в Америка и във Франция XVIII в.), открили пътя на модернизацията. Начало са Английската „Велика харта на свободите“ (1215 г.) и идеите на бележити творци–от Данте, Петрарка, Бокачо, Леонардо до много други, сътворили френския XVIII-я „век на светлините“ и американската мечта. Техен влиятелен израз са Декларацията за независимостта на САЩ (1776) и Френската декларация за правата на човека и гражданина (1789). Те издигнаха в култ самия свободен и рационален човек, опрян на нова „социална механика“.

Първо, на преден план се издигат човешките права и свободи, включително на собственост, щастие и сигурност. Основа е пазарно-конкурентната организация на човешката дейност като независещ от никого социален механизъм. Отчитайки съотношението между търсенето и предлагането на блага, той формира равнището на цените и на доходите от притежания (на земя или капитал), от предприемачество или от наеман труд и възнаграждава всекиго според заслугите му. Второ, с такова значение е и възпиращият човешките своеволия държавно-правов ред, осигуряващ върховенството на закона, разделение на властите, демокрация и парламентаризъм. На тази основа възниква прагматично масово съзнание и поведение на индивидите за постигне на частно и общо благоденствие. Водещ мотив и фактор става натрупването на капитал, създаващо работни места, блага и доходи. Превръщайки се от форма в стил на живот, то става осов принцип на модерността, довел до преименуването ѝ в капитализъм.

Според А. Смит (1723-1790), един от „бащите“ на теорията на либералния капитализъм, контролирайки човешките пороци (егоизъм, страст за богатство, власт и удоволствия), новият обществен ред ги прави добродетелна сила както за лична изгода, така и за общо добро. От една страна, всеки индивид, стига да е справедлив—пише Смит, е напълно свободен да преследва своя интерес. Насочван от „невидимата ръка на пазара“, той се ангажира само с дейности, чийто продукт има най-голямо търсене и което, следователно, е най-изгодно и за обществото. Така частният интерес се реализира, като удовлетворява по пазарен път интересите и на другите индивиди, а по този начин—и общия интерес. От друга страна, държавата пък, осигурявайки обществен ред и по този начин—сигурност и справедливост в общ интерес, създава условия за реализирането и на самия частен интерес. Понеже са възможни злосторство на индивидите и разточителност на държавната власт, подчертава А. Смит, обществото може да процъфтява при наличието не само на свобода, а и на съвършено правосъдие (Смит, 1983, с. 331, 435, 437, 658). Й. фон Юсти (1717-1771) добавя и нуждата от „бдително гражданско общество“, за да е наистина справедлива държавата. Според Дж. Мадисън (1809-1817), понеже хората не са ангели, винаги са актуални както строгият държавен контрол над поведението им като социални актьори, така и настойчивият граждански контрол над действията на самото правителство.

През XIX в., при кралица Виктория, либералният капитализъм се превръща в социален идеал за много народи. Негов израз са пуританските морални ценности за упорит труд, самодисциплина, чувство за дълг, умереност във всичко, почтеност и справедливост, но също разцветът на науката, образованието и изкуствата—стандарт на висока култура, превръщаща човека в господар на природата си. Те се съпътстват както от икономически либерализъм—стимулираща основа за предприемачество, търговия, конкурентност и материално благоденствие, така и от конституционализъм и политически либерализъм. Считан за приложим към много цели, този ред приобщава хората към формиралата се нова обществена среда. Постигайки практически плодотворна свързаност на човешките дейности и на тях с институциите, в резултат Великобритания става „работилница, търговец, банкер и превозвач на света“, а технологичният, икономическият и социалният ѝ прогрес—модел за подражание. В неговата сянка остават негативните ефекти от устрема към трупане на капитал, които описват писатели като Ч. Дикенс или Балзак.

Такива са хуманистичният идеал и неговата първоначална реализация чрез установилата се модерност. В немалка степен тя така се възпри-

ема и днес. Но резонен въпрос е наистина ли е останала такава? Еволюирайки, модерността не проблематизира ли отношенията икономически–неикономически дейности, капитал–труд, частни–публични интереси, национални–глобални зависимости? В крайна сметка не игнорира ли тя моралната същност на човека в разрез с началния си хуманистичен дух? Ще се опитам да защитя тази хипотеза в съответствие с възгледите на редица признати социални ерудити, като подкрепя съжденията си и с емпирични доказателства, водещи към извода, че еволюирайки, капитализмът сам подготвя нуждата от реорганизация на обществения живот на нова основа.

1. Към Нютонов социален механицизъм и Фаустова култура

Еволюирането на капиталистическия обществен ред започва с увлечението по Нютоновия механицизъм, обясняващ света. Но отнасянето му към обществения живот смесва природните със социалните закони, изискващи да се държи сметка за време, място, обичаи, традиции и най-вече–за самия човек. При все това индустриалната революция, променяща радикално живота, се възприема като триумф на модерността. Технологиите и конкурентно-пазарната икономическа организация на човешката дейност придобиват водеща роля. Извличането на печалба се схваща като залог за развитие. На нея се гледа като на естествено и заслужено възнаграждаване на предприемачеството, за да се подобряват качеството и величината на капитала, осигуряващо конкурентоспособност, както и доходоносни работни места на наемния труд.

Така е, стига стремежът към печалба да не се превръща в самоцел с цената на всичко. Но още в зората на „новото време“ Т. Мор (1478–1535) иронично изтъква, че вече честността ще е възможна само ако и тя носи печалба. Ш. Монтескьо (1689–1755) предупреждава французите, че в Англия (както днес у нас), вместо за добродетели, вече се говори само за пари, сделки, имоти и постове. Свободата чрез законите се заменя със свобода от законите. И се застъпва за обществено устройство, което, възпитавайки доблестни граждани, ще е добро и за индивида, и за обществото. (Монтескьо, 1984, стр. 74-75).

Както се казва, след Бога върви дяволът. В Германия В. Гьоте (1749–1832) интерпретира социалната промяна чрез трагедията „Фауст“. Героят му, увещан от демона Мефистофел, губи душата си като цена за придобиване на знания и земни блага–метафора какъв всъщност е новият човек. Така постепенно и в нарастваща степен в много страни вече само парите мотивират поведението на индивидите. Проява на Фаустова

култура, то от предусловие на свободата за избор в конкурентно-пазарни условия става основа на живота. Впоследствие Томас Маколи (1800–1859) пророчески предупреждава, че капитализмът, следвайки този път, неизбежно ще изпадне под двойна заплаха. Едни ще настояват за все повече права и свободи, насърчаващо анархията като свобода без обществен ред. Други, обратно, ще протестират срещу прерастването на свободата във всепозволеност, пораждащо желанието за деспотичен ред без свобода. То става факт в света, а и у нас – от времето на Алеко и П. Р. Славейков, а днес – при повторното раждане на капитализма.

Капитализмът никога не е бил кристал, а периодично се преобразува. Американският политик Хенри Джордж (1839–1897) признава, че модерността чрез *homo sensualis* и *homo sapiens* роди *homo faber* – „произвеждащия човек“, „ковач на съдбата си“. Но, от една страна, вече господстват картели, тръстова и пр. с олигополна и монополна власт, елиминиращи свободната конкуренция и диктуващи едностранно цените, а от друга, страна нарастват социалното неравенство и поляризирането на обществото. Отслабва човешкият дух и индивидите променят своята ценностно-културна ориентация. Растат незаконните постъпки, опорочаващи човешкото поведение заради присвояване на незаслужени облаги. Господстваща става борбата за материално обогатяване, охолство, щеславие и власт. Избухват противоречия и отслабват социалните взаимодействия. Както всяка епоха, така и модерността, изтъква Х. Джордж, в крайна сметка стигна до изчерпване на структурно-функционалната си пригодност като обществен агрегат. И заключава, че вече се поражда нужда от търсене на нов обществен ред, реконструиращ обществения живот. (Джордж, 1933, стр. 393–396).

След постигнатия разцвет в либерално-класическата си версия капитализмът се проблематизира като тип общественото устройство, от една страна – от нарастващото технологично-икономическо и социално-политическо господство на едрия капитал; от друга страна – от диспропорцията между получено и заслужено от социалните актьори, увеличаваща социалното неравенство, особено при игнориране на правните и моралните норми като параметри на жизнената среда. Стига се до социална дисхармония – израз на изкривяване на общественото развитие. Вместо хуманизъм тържествува комерсиализмът, налагащ болезнената принуда от почти всичко да се очакват пари.

В края на XIX и началото на XX в. се развихриха национализмът и международното съперничество. Избухнаха световни войни, социални революции и се оформиха противоборстващи обществени системи на либералния капитализъм, фашизма и тоталитарния социализъм. Общественият живот, характеризиращ се вече с дълбоки морални и културни

ценностни различия и норми, отгук–с различни идеологии и характер на държавната власт, навлезе в кризисно състояние. Оставяйки настрана познатия като идеология и жизнен опит марксизъм, какво ни казват в това отношение съвременни прононсиранни ерудити?

Пуританският дух, смята бележитият социолог и икономист Макс Вебер (1864–1920), подпомогна изграждането на модерния стопански ред, но постепенно се изоставя. Важни стават технологиите и стремежът към материални притежания, превърнати в жизнен стил. Обществените ресурси се насочват главно към материалната сфера в ущърб на нематериалната човешка дейност и духовното възвисяване на човека. Причина за тази девиация, според Вебер, е и превръщането на рационализма в бюрократизъм. Заедно със заличаването на религиозните морални норми, води до формализъм и авантюризъм. Поради това модерното общество се отдалечава и от нравствените императиви на християнството, и от хуманистичния дух на Просвещението. Настъпва раздяла с възвишеното, етичното и връх вземат консумеризмът и необузданата жажда за богатство и удоволствия, отклоняващи човека от човешината (Вебер, 1993, стр. 37, 192–1948).

Ярък критик на модерното общество е и френският генетик, Нобелов лауреат за медицина, Алексис Карел (1873–1944). Според него природните науки, технологиите и икономиката се фаворизираха в щета на развитието на хуманитарните науки–медицината, психологията, етнографията, историята, философията, етиката, естетиката, филологията, педагогиката и пр. Общественият живот е ориентиран технологично-икономически, но се съпътства от морален упадък на самия човек като психика, възпитание, светоглед, етика, естетика и пр. Стремежът към количество на благата откъсна хората от духовното като качество. Парите и вещоманията се превърнаха в същина на цивилизацията. То обаче не носи повече морал, интелигентност, сигурност и мир. Трябва ли, пита А. Карел, непрестанно да расте все повече и повече производството и потреблението на безполезни неща в щета на природната и на социалната среда, което деморализира човека? Те са в щета на човешкия дух, морал и интелигентност и не намаляват неправдата. Развитието на науките за човека и неговото съществуване е ограничено от стремежа към механицизъм. Вниманието на учените е отклонено от самия човек, от неговата духовност и стремеж към възвисяване. Предвид това Карел заключава, че е време да се изостави еволюиралата и превърнала се в догма доктрина на модерното общество (Carrel, 1935, p.70–71, 285, 353–354).

На същото основание, а и заради ламтеж за богатство, криминалност и разрыв между елит и маси, френският социолог Реймон Арон

(1905–1983) заключава, че модерният свят е загубил вече своето очарование и е станал разочароващ (Aron, 1972). Хосе Ортега-и-Гасет (1883–1955) превръща в научна теория тезата на Х. Джордж за изчерпването рано или късно на функционалната пригодност на всеки обществен агрегат. Начевайки още в Средновековието при по-ниско равнище на живот, модерната епоха–пише той–постигна по-голям „репертоар на живота“, покачи историческото равнище и глобализирайки се, постигна завършеност. Така се създадоха условия за инволюция–завиване, отстъпление, отклоняване от изконните човешки ценности на Просвещенския идеал. Избуя стремежът за търсене на удоволствия и игнориране на ренесансовите принципи и правила на поведение. Х. Ортега подчертава, че всеки тип общество отива в историята, щом изостави идеалите и принципите, заради които е възникнал. Всички предишни цивилизации, включително и великият Рим, са загинали по тази причина. Такава е съдбата и на модерността (Ортега-и-Гасет, 1993, стр. 53–54, 96–99).

В XX в. след световните войни (главно в Европа) либерлният капитализъм еволюира в социалдемократически и в държава на благоденствието (Welfare capitalism, Welfare State). Последваха т.нар. „30 славни години“ (1945–1975 г.) на значителен икономически растеж и по-справедливо разпределение на ресурсите, позволили по-широк достъп до образование и здравеопазване, както и по-умерено социално неравенство. Но липсата на обективни предпоставки за такъв ред и дълбоката икономическа криза в последната третина на XX в. провалят този модел. Разпада се и паралелно съществуващата на него командно-административна социалистическа система и светът преминава към господство само на капиталистическата форма на организация на социално-икономическия живот.

2. Критически оценки на днешния капитализъм

Съвременният капитализъм еволюира в корпоративен глобализъм. Компютърни мрежи контролират достъпа до информация и избора на блага, без ефикасна регулация на бизнес моделите им за трупане на печалби. Продължава царуването на Фаустовата култура с присъщия ѝ неудържим стремеж към комерсиалност, пари и консумеризъм. Но растящото извличане на природни ресурси с оглед на все по-големи печалби заплашително руши равновесието на екосистемите като конститутивно условие за човешкото съществуване. В една или друга степен господства олигархизмът–алианс на икономическата с политическата власт. Отслабна вярата в идеологии и политически системи.

Размиват се държавни, класови, политически, културни и пр. граници. Има екологични и технически катастрофи, междуетнически, религиозни и социални конфликти. Шири се глобален тероризъм. Става ново „велико преселение на народите“. Противостоят си не само великите сили, а и страни с високо качество на живота и други, чувстващи се онеправдани. Стремещт към охолтен материален живот и усилията за защита на човешките права досега не изкорениха неправдата. Излиняха нравствените ценности. Задълбочи се отклонението от хуманистичния идеал. Възникнаха не лесни за преодоляване подривни структурно-функционални напрежения. Под този натиск се оформираха две противостоящи си в глобален мащаб версии на капитализма–неолибералният на Запада и политически мотивираният и ръководен капитализъм (главно в Азия). В какво накратко е отликата им.

Плод на антикейнсианската революция (на Рейгън и М. Тачър), съвременният неолиберален меритократичен капитализъм е с мисия да не се пречи на никого да се позиционира и да реализира целите си. Но не установява равенство на възможностите. Бигбизнесът упражнява контрол над капиталовите, стоковите, паричните и информационните потоци, доминирайки по този начин и в държавната политика. В тези рамки се пороци тенденция към единение на получаващите високи доходи от притежание на физически и на човешки капитал (на големи предприемачи, мениджъри, уебдизайнери, IT специалисти, инвестиционни банкери, лекари, спортисти, шоу звезди и пр.). В немалка степен те са едни и същи лица. По официална информация относителният дял на имащите такива доходи в САЩ от 15% от населението в 1980 г. се покачва в 2017 г. на около 30%. В резултат, както обобщава Бр. Миланович, вече има препокриване и размиване на класите на капитала и на труда (Миланович, 2020, с. 51, 53).

Мухата в меда на неолибералния капитализъм, иронично отбелязва Ю. Н. Харари, е в нарастващото социалното неравенство. Тимъти Снайдър, американски историк, изтъква, че в САЩ в 2012 г. семейство от първите 0,01% най-състоятелни е около 1120 пъти по-богато от едно средно американско семейство. Най-богатите 10% от населението притежават 76% от цялото богатство, а според швейцарската банка „Креди Сюис“ в днешна Русия този дял е още по-голям–89% (Снайдър, 2018, стр. 309). Нийл Фъргюсън, шотландско-американски историк, също смята, че светът стигна до аномалия, каквато е ампутиранието на човешината от неударжливото възвисяване на парите и преклонението пред материалното охолство като тип култура. (Ferguson, 2009, p. 10). Както обобщава харвардският социолог Д. Бел (1919–2011), доминира не хуманизмът на Просвещението, а Фаустовата култура, заменила съкровено с пошлото–

израз на изкривяване на обществено развитие (Бел, 1994, стр.231–238). С право по случай Нобеловата му награда за литература Казуо Ишигуро (японско-английски писател) изтъква, че са налице смайващи постижения на науката, технологията и медицината, носещи животоспасяващи ползи. Но те не успокояват уморените вече от празни надежди поколения. Връща се съперничеството между великите сили за господство, заплашващо с кибервойни и несигурно бъдеще (Ишигуро, 2018). Папа Франциск с посланието си от 03.03.2021 г. предупреждава, че досегашният път за развитие е пагубен и че на света са нужни солидарност, мир и братство. Канадският психолог Стивън Пинкър, считайки, че институциите на Просвещението са израз на добродетелност и с това–на отговорно мислене, призовава, че и в днешните условия се налага отговорен избор. А той е в това да реактуализираме идеалите на Просвещението, станали поактуални от когато и да било (Пинкър, 2018, стр. 312–314, 317, 422–424). Тезата му е още по-важна предвид съвременната технологична революция, прерастваща (според Ю. Н. Харари, Люк Фери и мн. др.) в трансхуманистична революция.

Съществено различен е политически мотивираният капитализъм. По дефиниция още на Макс Вебер той е постигане на икономически цели не по спонтанен път, а с помощта на политическата власт като арбитър (Вебер, 1993, стр. 12, 14, 20). Днес така се действа в Китай. Дън Сяопин пръв осъзна, че не може да има социализъм при бедност и че не е възможно да се преодолее капитализмът, без да са налице неговите постижения. Китай тръгва по този път, но без „буржоазна либерализация“. Чрез официални данни (на Китай и на Световната банка) Бр. Миланович, дългогодишен главен експерт на Световната банка, доказва, че става въпрос именно за капитализъм: производство чрез частно притежавани земи и капитал; наемен труд или самонаемане; пазарно определяне на стокови обеми и цени. В 1978 г. близо 100% от основните блага в Китай са произведени в държавни предприятия по държавен план, 20 г. покъсно този дял се свива до около 50%, а в 2015 г. е вече под 20%. В началото цените са били определяни от държавата, а днес–главно от пазара. В това е причината за високия икономически растеж и оттук–за възхода на Китай на световната сцена. Като политически мотивиран капитализъм моделът на Китай стана пример за подражание в други страни в Азия, а и за Русия и у нас (Миланович, 2020, стр. 126–131) Както изтъква Т. Снайдър, от края на „студената война“ докъм финансово-икономическата криза в 2008 г. е силно влиянието на Запада върху Изтока, но след това настъпи обрат–по-силно стана влиянието на Изтока върху Запада (Снайдър, 2018, стр. 20–21).

В Китай обаче има квазимногопартийност, но не и разделение на

властите, а върховенството на закона е избирателно. Държавата осигурява широко поле за частна дейност, но упражнява и свръхстрог контрол върху дейността на нежелани конкуренти. Бюрокрацията се подбира по заслуги (в миналото или настоящето) и се облагодетелства за постижения и лоялност. Режимът разполага със свои „представители“ и в бюрократичния елит, и в предприемаческите среди, формиращи политико-капиталистическата класа. Понеже се развиват границите между служебни задължения и бизнес интереси, има корупция и растящо социално неравенство, което ерозира моралния фундамент на обществото. По официални данни съвкупното богатство на членовете на Народния конгрес на Китай в 2018 г. е (по ППС) 660 млрд. дол. (Миланович, 2020, стр. 130, 139, 152–158).

На либерално-меритократичния и на политически мотивирания капитализъм противостои визията на Европейския съюз за общественото развитие. Той е първата сила, която слага край на модерността в досегашния ѝ вид и проектира нови начала както в междучовешките, така и в междудържавните отношения, между които основно място заема разностранното развитие на човешкия фактор. Според американския икономист и социолог Дж. Рифкин, по същество визията на ЕС стои по-високо от „американската мечта“ – израз главно на свобода и стремеж към материално обогатяване (Рифкин, 2005).

ЕС отхвърля разбирането на общественото развитие като безкрайно възходяща спирала на трупане на материално богатство, изтощаващо природните ресурси. В сърцевината на тази нова идеология е напасването на институциите към човешкото поведение като мяра и рамка и на човешкото поведение към институционалните изисквания за законност и нравственост с оглед на справедливо постигане както на материално благоденствие, така и на духовно и социално развитие. От ООН (в ПРООН) също се отстоява принципът за развитие на силите и способностите на всеки човек чрез ново качество на живота като хармония, устойчивост, екологично равновесие и мир.

Ние не сме изолиран остров. „Вятърът на промяната“ ни завари обаче без приспособителен опит, подходящи институции и бдителен граждански контрол. След преврата в 1989 г. провъзгласихме конституционно, че сме демократична, правова и социална държава и че икономиката ни се основава на свободната стопанска инициатива, без монополизъм и нелоялна конкуренция. Вече сме и страна-член на ЕС. Но станахме не толкова субект, колкото обект на промяната. Формално възприехме принципите, от които се ръководи ЕС, но силно се повлияхме и от други велики сили. У нас се получи меланж, изправил ни пред сериозни проблеми. Порочното отношение към държавните активи и

стремежът към бързо забогатяване на определени среди деформираха жизнената среда. Не харесваме новото си статукво, но и грижата ни вече е всеки за себе си в ущърб на публичния ни интерес. Расте емиграцията и изтичат „мозъци“, понеже нямаме достатъчно дейности, създаващи висока добавена стойности и високо платени работни места. Като население намаляваме, но не следваме стимулираща демографска политика. И материалните, и нематериалните дейности (управление, охрана, здравеопазване, образование, медии, спорт, забавления и пр.) все повече се комерсиализират в щета на същностната им функционалност. Говорим за демократична промяна, но продължаваме да сме граждански недисциплинирани и не постигаме сплотеност с оглед на по-благотворен личен и съвместен живот. Вярваме, че в единението е силата, но нямаме стратегия и политики, водещи ни към единодействие, за да реализираме практически желаното бъдеще и го превърнем в устойчива социална нормалност. Живеем в прекалена борба за власт с оглед на социално позициониране и облаги. Не осъзнаваме, че обществото ни е не друго, а обективизиране на собственото ни поведение в социални процеси. Предвид това големите ни надежди се оказаха „надхитрени“ от груповите интереси. Властва все повече Дядо Славейковата „парица - царица“ и опростачващо воюваме помежду си за по-изгодно позициониране. Ако запазим това обществено устройство и този манталитет, не би могло да станем уредена и благоденстваща страна. Такава е картината на съществуването ни, последица на фактора интереси–императивно налагаща позитивна промяна.

3. Към хармонизиране на частните и публичните интереси и развитие на способностите на всеки човек

Най-близки до чувствата и съзнанието на хората са интересите им – естествен стремеж към желани придобивки и условия с оглед на по-пълноценен живот. Реализирайки се според притегателната им сила, те са незаменими фактори на общественото развитие. Присъщи са им предикатите „личен“, „частен“ и общ („обществен“, публичен) интерес, всеки със собствено смислово значение.

Личният интерес е стремеж на индивида към всичко, което омагьосва ума и сърцето му – блага, духовност, кариерно издигане, домашен уют, комуникация със съмишленици, привързване към идеи и каузи. Обществената среда натоварва предметния личен интерес. Реализирането обаче на личния интерес като занятие и притежание обществено се натоварва с вторично значение на частен интерес – израз на правото на индивида на владене, използване и разпореждане с това, което

притежава, изключвайки други индивиди.

Общият (обществен, публичен) интерес произтича от факта, че живеем в общество, което означава (според големия културолог Цв. Тодоров), че е от значение за индивида и съществуването му с „другите“ в рамките на общоприетите морални и законови норми и правила (Тодоров, 2009, стр. 5, 8, 14–15) То е осъзнатост, че никой сам по себе си не е самодостатъчен.

Погрешно е мнението, че общият интерес е сума от частните интереси. Но реално има неделими блага и услуги (технологична и социална инфраструктура, здравеопазване, образование, обществен ред, национална и социална сигурност, отбрана, качество на околната среда и пр.) в полза на всички индивиди като социум, поради което то е от общ интерес. Финансирани по данъчен път, достъпът до тях на някого нито лишава, нито намалява възможността на всеки друг да се възползва. Държавата, ако е алтруистична, каквато по презумпция е, реализира ролята си чрез ясно дефинирани политики като цели, начини и инструменти за действия, но и при съблюдаване на норми и правила с оглед на сигурност, справедливост и социален мир. Следователно удовлетворяването на обществения интерес е функция не само на реализирания частен интерес, а и на действията на държавните органи в самия публичен сектор.

Истинският социален проблем е дали частният и публичният интерес си противостоят и взаимно изтласкват, или са в хармонично сцепление, водещо в обща посока. Неестественото разрастване и господство на частния интерес в ущърб на публичния променя същностно-структурно общественото устройство, начина на живот и неговото качество. То води до едностранчивост и непълнота на живота, при което качеството и социалното позициониране на човека се измерват с притежаваното материално богатство, а не с развитието на самия него като личност и гражданин. (Не случайно наскоро подсъдно лице у нас се оправдава с това, че човек е нищо, ако не може да извади пари).

Но както показва историческият опит, хипертрофията и на общия интерес с оглед само на колективен живот също води до социално изкривяване. Така е, понеже се ограничава собствената воля на човека и той се принуждава да чака разпореждания и да обвинява други за статуса си. Понеже е неефективно, бившите социалистически страни стигнаха в крайна сметка до инволюция, каквато е завиването към частнопазарната обществена организация. То се опря обаче на модели, присъщи на отминаващо време.

Следователно пътят, който трябва да следваме, не е на дясно-лявото противоборство. Фаворизирайки едни интереси в щета на други,

негов резултат е драматичната история на XX век. Урокът е, че удовлетворяването на общия интерес само чрез частния, или на частния само чрез общия интерес е фикция, противостояща на човешката природа. Наложително е преодоляването на тяхната едностранчивост като егоистичен стремеж към пари, имоти и охолство, или само като алтруистична отдаденост, но също тласкаща (при възможност) към скрито асоциално поведение. Принципно новата инфотехнологична среда императивно изисква формиране на индивиди с адекватни на нея разностранни делови качества като фактор с нарастващо търсене и с дефицитно предлагане, по-нужен от всичко и от всякога.

Предвид това се налага обществено преустройство, което, първо, равнопоставя икономическия, духовния, социокултурния и правно-политическия живот. То е необходима предпоставка на входно-изходното функционално хармонизиране и сцепление на частния с обществения интерес. На свой ред, второ, симетричността на интересите пък означава, че се формира социална цялост, напълно съответстваща на изискването на времето за разностранно човешко развитие като осов обществен устройствен принцип. Той е условието, както се изразява големият ни социален психолог Ив. Хаджийски, да гарантираме и общото благо с упоритост, присъща на частните ни дела, без да очакваме „манна държавна“. Променящият се свят все повече налага такъв път на общественото развитие.

Съчетаването на частния с публичния интерес не е фикция. Още Ж. Ж. Русо (1712–1778) е смятал, че господството само на частните интереси води до конфликти, от гледище на едни–заради пропуснати ползи, а на други–заради несправедливост. И призовава за хармония между човешките стремежи и общия интерес. Б. Франклин (1706–1790) се застъпва за обществен ред, синхронизиращ икономическите с интелектуалните, социални, политически и морални аспекти на живота. Според Волтер (1694–1778) законите ограничават свободата, но именно съблюдаването им е условието да я има за всички. Джеймс Мадисън (1751–1836) акцентира и върху силната държавна власт, за да е в състояние да защитава както правата на индивидите, така и самия обществен ред. Вярно е обаче и предупреждението на В. Хумболт (1767–1835), че ролята на държавата трябва да е с мяра, за да не губи съзнателният човек своето достойнство, да очаква спасение от други и да ги обвинява за негодите си.

Всичко това не е чуждо на човека. В съществуването си той е вградил в душата си не само алчност, но в една или друга степен също човещина, теглеща го към общуване и единение. Те го правят заинтересован от благополучие и на другите индивиди, с които съжителства с оглед на добра жизнена среда, за да не се възпрепятства от нищо и от

никого пълноценната човешка себerealизация и постигането на щастие. Така че както частният, така и публичният интерес са непренебрежими и реализирайки се в синхрон, са необходима основа на нов, по-хуманен обществен ред.

Търсенето на симетричност на интересите намери израз в т. нар. от А. Гидънс „трети път“ на общественото. То е (социалдемократическо или християндемократическо) събиране ведно на частно-пазарната организация на икономиката с допълващата и коригиращата я социална политика на държавата и на самите частни компании. Основание е именно взаимното функционално единение на частния с общия интерес, за да се превърнат един на друг и в предпоставка, и в следствие с оглед на благоденствието на всички. За да е устойчив във времето този „трети път“ обаче, трябва да е налице едно важно предусловие. То е същностната промяна на капитала и на труда. Към формирането именно на това предусловие води днешната еволюция на капитализма.

Светът е видимо в състояние на постмодерно пренареждане. Вече сме под влиянието на небивала по своята радикалност технологична революция. Ускорено се внедряват ИКТ, изкуствен интелект, автоматика, роботика и пр. Мрежово свързаните компютри анализират, проектират и направляват дейности от всякакво естество и тресират появата на нов глобален ред. Предвид нарастващото инкорпориране на изкуствен интелект в устройства и продукти в САЩ се говори за „интелигентна индустрия“, в ЕС за цифрова (дигитална) революция, а в Германия лаконично за „Индустрия 4“.

В резултат, по мнение на редица изследователи, капитализмът мутира в нов тип общество. Обновявайки се технологично, икономиката се преобразува в „символна“, екранноинформационна и дигитално управлявана система и с това – в гъвкава мрежова структура, контролираща глобални капиталови, стокови, парични и информационни потоци. Променят се начините на производство, обслужване, пътуване, комуникиране, образование, развлечение и пр.

П. Дракър (1909–2005) нарича новоформиращото се общество „посткапитализъм“, функциониращ на наднационална основа. Националната държава губи от позициите си, но институциите ѝ остават влиятелни като политически инструменти, действащи в единство с регионални и други наднационални международни институции. Всичко все повече се опира на фактора „знание“, изместващ по значение традиционните фактори капитал и труд в класическия им смисъл. В резултат, според Дракър, развитите държави вече навлизат в напреднала посткапиталистическа фаза.

Формиращото се посткапиталистическо общество, според Дракър,

ще е с различен образ от досегашния капитализъм, но няма да е нито антикапиталистическо, нито антисоциалистическо. Пазарът ще остане ефективен обединител. Но център, около който ще се формират социалните групи, партии, ценности и интереси, ще е знанието. То ще е главен източник на богатство, а не земята, трудът и капиталът. Ще се развият извъникономическите потребности и дейности с научно-образователен, социокултурен, здравно-рекреационен и развлекателен характер. Предвид това, твърди П. Дракър, притежаваните знания, функционални умения и компетенции, превръщани в технически, организационни и управленски иновации, са главен източник на добавена стойност и на конкурентоспособност (Дракър, 2000, стр. 13, 49, 58–59, 70–75, 194–196).

Ярки свидетелства на промяната е появата на „партньорските производства“ и на „споделена“ (по Рифкин и П. Мейсън) или „колаборативна“ (по К. Шваб и Л. Фери) икономика. Понеже в тях никой не е собственик, като нов начин на производство те принципно се различават от капитализма. Основа са безплатно възпроизвежданите изобилни информационни продукти, споделено потребявани с почти нулеви пределни разходи. Чрез дигиталните си устройства хората стават съпроизводители на информация, превръщана в знания. Налага се стил на живот чрез „споделени мрежи“, предвид което П. Мейсън заключава, че така ще се стигне до нов свят (Мейсън, 2016). Предвид възможността за 3D принтиране на блага с нулеви пределни разходи и „юберизацията“ на транспорта (чрез „дивите таксита“ на Юбер, заемани на ниски цени), се съзира край на дефицитостта на благата, респективно–невалидност на принципа на оскъдност като мотив за капитализъм. Според Л. Фери е така, понеже при мрежовите услуги между частни лица се залага повече на временното ползване или споделяне, което освобождава, отколкото на собствеността, която заробва (Фери, 2017, стр. 29).

Такава ще е все повече средата, заради която капиталът ще губи досегашното си социално-семантично значение на осов принцип на функциониране на обществото. Той и трудът все повече остават просто ресурси за създаване на блага и на доходи, в което се разтваря досегашната им социална същност. В резултат, както подчертават редица изследователи, днес невинаги е ясно кои са капиталистите и кои – наемните лица поради смесването им. От една страна, като че ли повечето от упражняващите някаква дейност са само наети на работа срещу заплата или хонорар, а от друга – повечето от тях са и „капиталисти“.

Според Т. Шулц (признат за „баща“ на теорията за човешкия капитал) то става така заради притежавани знания като вид интелектуална собственост, която расте, точно както расте икономическата стойност на самите знания и практически умения. Те са неотчуждаем интелектуален

капитал на своите носители (Schultz, 1961). Мануел Кастелс също смята за „нови капиталисти“ (около една трета от заетите лица) притежаващите и използващи специални знания, осигуряващи им коренно нов статус. Те работят не за друг (господар, бос), а за наела ги организация, или са самонаели се. Относително „нови капиталисти“ са също всички заети, правещи пенсионноосигурителни и застрахователни вноски с характер на „отсрочени заплати“. Но управлявани от финансови посредници, те формират огромни фондове, които се инвестират в дейности с увеличаващ ги капиталов оборот в полза на самите вносители. Важна е и констатацията на Кастелс, че „новите капиталисти“ не се смятат нито за такива, нито за пролетарии в класическия смисъл. Не са обединени социално-класово или политико-идеологически. Имат власт заради това, че не само притежават ресурси, включително като информация, които използват практически с голям ефект, като контролират и коригират инвестиционни, стокови и парични потоци. Поради това в крайна сметка е от значение вече не многообразието от капиталисти и капиталистически групи от плът и кръв, а безликият колективен капиталист, олицетворен от високо компетентни служещи, които чрез електронни мрежи управляват интегрирани финансови потоци и си осигуряват доходи от заплати, хонорари и дивиденди заради притежавани финансови активи. Именно от това се определя вече състоянието на национално обособените икономики и общества (Кастелс, 2004, с. 454–456). Понеже пазарът като механизъм не гарантира почтеност и хуманност, има, разбира се, (както се изразява Тойнби) и агенти „хищници“, а също и „паразити“. Наред с топбанкерите, мениджърите на компании, високостоящите съветници и пр., не малка част от смятаните днес за капиталисти са спекуланти, наркотрафиканти, перачи на пари, престъпни босове и др.п.

Всъщност, както и при физическия капитал, знанията и уменията са само потенциал и едва тяхната ефективна употреба им придава смисъл на капитал, което е същевременно труд. Този факт ясно показва преминаването на капитала и на труда един в друг и замъгляването им като категории. Така е заради размиване на статусите „капиталист“, „работник“ или „служещ“. То е израз на същностната промяна и на капитала, и на труда. Самият капитал е продукт на труд, но властвайки досега, е поставял своя родител в подчинено положение. Радикалната цифрова революция видоизменя обаче и трудовия процес. В ход е обрат–доминира вече не физическият, а човешкият капитал. От една страна, все повече „се трудят“ автоматизирани и роботизирани технологични линии с изкуствен интелект, а от друга–човешката дейност все повече се превръща в наблюдение, иновиране, програмиране и надзор на този процес. Благодарение на това човекът престава да е непосредствен произвеждащ агент. От

подчинен става управляващ. От синоним на трудно поносима тягост, обезличаваща човека като личност, трудът се преобразува в познавателна, проектираща, наблюдаваща, контролираща и регулираща дейност. Дейтелният човек е по-самостоятелен, по-изобретателен, по-отговорен и по-трудно заменим. По-образован е и използва инструменти с изкуствен интелекти. Така е заради факта, че компютъризирането и дистанционното ръководене на производствените процеси свързва ведно познанието, технологията и продуцирането на блага. В това се състои необходимото условие за успеха на „третия път” на общественото развитие.

Видно е, че днес централно място заема „образованият човек“. Както твърди П. Дракър, знанията и културата са източник на интелектуално, морално и духовно развитие, превръщащо човека в творческа сила, която в единство с институциите ще обединява труда, капитала и природните дадености с мисия, надхвърляща икономическите цели. Именно образованият човек–личността със знания като стандарт за успех, вече е емблема, символ, архетип, определящ стандарта за поведение, включително като ценности, убеждения, задължения, отговорности на всички (Дракър, 2000, стр. 228).

Заклучение

Обозримото бъдеще не би могло да е друго, освен взелите надмощие днешни реални тенденции. Визията за него, както казва Л. Търоу, е нужна като отправна точка за стратегии и политики. Светът наистина се насочва към фаза на постбизнес и общество на знанието. То е логична последица от дългата еволюция, водеща от физически труд в пряка борба с природата към машинен труд за подчиняването ѝ, от него – към интелигентна електронна дейност. Навсякъде водещи стават организацията и управлението, предполагащи знания и умения–израз на многостранното развитие на силите и способностите на човека. Без това вече нищо съществено не може да се направи.

Досега най-важни фактори са били притежанията на земя, заради което е имало войни и преселение на народи, после–на капитал и експанзия, водеща до световни войни за власт и влияние. Квинтесенция на извършващите се процеси вече са новото място и роля на образования човек. Развитието на неговите сили и способности изглежда ще е новият осов обществено-устройствен принцип като обществен отговор. То ще е и меродавният оценъчен критерий за ефикасността на общественото устройство и за качеството на живота, а не парадирането му с богатство.

Самият човек като самоценност и делова пригодност, реализираща се в благоденстващо общество, е това, което дава смисъл и посока на живота.

По твърдение на световни ерудити вече живеем в преход от епохата „холоцен“ към „антропоцен“, т.е. епоха на човека. Важен става самият той, от личностно гледище – като възпитание, интелект, многофункционалност и култура; от обществено – като осъществяващ, а не възпрепятстващ общественото развитие сила и посока на промяната. Само по този начин и чрез синхрон на интересите може да се постигне (както по-рано се казваше) промяна „с човешко лице“. На капитала и труда все повече ще се придава смисъл само на ресурси, без друга семантика. То ще е белег за постигната нова социална нормалност – израз и на личностно, и на общо добруване, сплотяващо индивидите и социалните групи в цивилизован тип общество. То би разкрило най-широки възможности за развитие както на силите и способностите на всеки човек според неговите наклонности, така и на самата обществена среда. То е и висшият критерий за социална нормалност.

Модел за обществен ред, решаващ този проблем, не е неолибералният, нито политическият клиентелистки мотивиран капитализъм. Пътят е социалибералният демократичен ред, облагородяващ конкурентно-пазарните отношения и човешкото поведение с хуманистичните социални и морални ценности. Както изтъква Ст. Пинкър, демокрацията е форма на управление на ръба – с толкова сила, колкото да възпира хората да не се грабят взаимно, без самата държава да ги напада и граби, за да живеят в безопасност, при свобода без анархия и ред – без тирания (Пинкър, 2018, стр.213–214). Както тя, така и заплахите от технологично естество увеличават нуждите от хора със стремеж не само и не толкова към материално охолство и развлечения, а към личностно разностранно развитие. То е днес оскъдният фактор – ограничител, раждащ уродливата международна състезателност за привличане на таланти. То обаче е не просто икономическа нужда, а и израз на съзнание за самоценността на човека като личност и гражданин. Заради това, както изтъкват някои изследователи, то е в дневния ред на отделни държави, на общности от държави и на международни организации (Социално-икономическите модели. Из мирового опыта, 2005, с. 45). То се отстоява като принцип в Програмата за развитие на ООН /ПРООН, както и от самия Европейски съюз (Рифкин, 2005). На тази основа се хармонизират материалните с духовните интереси, частните с публичните, гражданските права и свободи със задълженията и отговорностите.

У нас още академик Г. Данаилов (1872–1939), виден учен по Политическа икономия в СУ „Св. Кл. Охридски“ и в Стопанската

академия в Свищов, прозря необходимостта от този път. „По-рано, пише той, нашата наука се ограничаваше с материалните потреби. Но вече отчита и духовните, чието значение има все по-голямо надмощие. Социалният идеал е онзи обществен строй, който създава най-широки възможности за развитие на силите и способностите на всеки човек“ (Данаилов, 1934, стр. 14, 23).

Това е каузата, която може да ни обедини като нация. Не случайно още в древния Рим се считало, че няма по-голяма сила и по-важно богатство от хората. Днес именно човешкото развитие е условие да няма социално изключени от радикалното сливане на физическите, цифровите и биологичните технологии, водещо към свръхтехнологизиран и свързан свят (Шваб, 2016). Ще се породят нови ценности, интереси, манталитет и стремежи, придаващи на носителите им значимост, идваща не от постигнато материално охолство, а от самите тях като личности с култура, делова полифункционалност и обществен принос. Успешни ще са онези страни, които се опират преди всичко на свободното многостранно развитие на всеки индивид. С оглед на всичко това ни трябва цялостна (икономическа, духовна, социална и правно-политическа) визия за позитивна промяна, хармонично насочваща ресурсите към всички сфери на живота. Така те биха осигурявали: духовността–идеи, култура и смисъл; икономиката–материален просперитет; моралността–добродетелност; правно-политическата сфера–социален мир, хармоничен и справедлив обществен ред.

В това би се състояла необходимата, „дълбоката промяна“. Нейният подтик е съвременната технологична революция, съдържание–смяната на модела на функциониране на обществото и гарант–развитието на силите и способностите на хората, върховенството на закона и бдителното гражданско общество, за да са бдителни и контролиращите институции.

Използвани източници:

- Бел, Д. (1994). Културните противоречия на капитализма. Пр. от англ., С. „Народна култура“.
- Вебер, М. (1933). Протестантската етика и духът на капитализма. Пр. от немски, С., „Хермес“ - 7.
- Данаилов, Г. (1934). Основни начала на политическата икономия. Вт. прераб. и доп. издание. „Хр.Г Данов“, с. 14, 23.
- Джордж, Х. (1933). Прогресъ и бедност. Пр. от англ., С., „Посредник“.

- Дракър, П. (2000). Посткапиталистическото общество. Пр. от англ., С., „ЛИК“.
- Западноевропейские страны: Особенности социально-экономических моделей. М., „Наука“, 2002.
- Кастелс, М. (2004). Информационната епоха. Икономика, общество, култура. Т. 1. Възходът на мрежовото общество. Пр. от англ., С., „ЛИК“.
- Мейсън, П. (2016). Посткапитализмът. Пътеводител на бъдещето. Пр. от англ., С., „Изток/Запад“.
- Миланович, Бранко. (2020). Само капитализъм. Бъдещето на системата, която управлява света. Пр. от англ. „Изток/Запад“.
- Ортега-и-Гасет, Х. (1993). Бунтът на масите. Пр. от испански., С., УИ „Св. Кл. Охридски“.
- Монтескьо, Ш. (1984). За духа на законите. Пр. от фр., С., „Наука и изкуство“.
- Снайдърс, Т. (2018). Пътят към несвободата. Русия, Европа, Америка. Пр. от англ., „Обсидиан“.
- Пинкър, Ст. (2018). Просвещение сега. Защита на разума, науката, хуманизма и прогреса. Пр. от англ., „Изток/Запад“.
- Рифкин, Дж. (2005). Европейската мечта. Как бъдещето на Европа затъмнява американската мечта. Пр. от англ., „Прозорец“.
- Смит, А. (1983). Богството на народите. С., Партиздат.
- Социално-икономическите модели (из мирового опыта /2005., Кн. 2, „Економика“) Москва.
- Тодоров, Цв. (2009). Духът на Просвещението. Пр. от фр., Ун. изд. „Св. Климент Охридски“.
- Фери, Люк, /2017/. Трансхуманитарната революция. Пр. от фр., С., ИК „Колибри“.
- Шваб, К. (2016). Четвъртата индустриална революция. Пр. от англ., ИК „Хермес“.
- Aron, R. (1972). Progress and Disillusion. The Dialectics of Society. “Pelican Book”.
- Ferguson, Niall. (2009). L’irresistible ascension de l’argent. Tr. de l’anglais. Ed. Saint-Simon.
- Karrel, A. (1935). L’Homme, cet inconnu, “Plon”.
- Schultz, T.W. (1961). Investment in Human Capital. American Economic Review, June.

Методи Кънев е професор, доктор на икономическите науки. Под негова редакция са издадени едни от първите български учебници по „Микроикономика“ и „Макроикономика“. Автор е на непреходни изследвания и публикации с фундаментална научна стойност, изпреварващи с десетилетия развитието на икономиката и социалните системи. Съавтор е на „Финансова и кредитна енциклопедия“ (1981, 1982 г.). Бил е ректор на ВФСИ „Димитър А. Ценов“ в периода 1987-89 год. и два мандата декан на финансовия факултет. **Научни интереси:** обща теория на икономиката, икономика на нематериалното производство, история на икономическите учения и проблеми на висшето икономическо образование.

ORCID ID: 0000-0003-1164-5202

ISSN 0323-9004

Economic Archive

Народностопански архив

Year LXXIV, Issue 4 - 2021

85
ГОДИНИ

СТОПАНСКА АКАДЕМИЯ
„Димитър А. Ценов” - Свищов

1202 - 4 книга LXXIV година

Народностопански архив

СТОПАНСКА АКАДЕМИЯ „Д. А. ЦЕНОВ”
СВИЦОВ

Свищов, година LXXIV, книга 4 - 2021

**Капитализмът срещу себе си (критически
възгледи и прозрения)**

**Финансова прозрачност на общините в България
в контекста на европейската икономическа
дигитализация**

**Мястото на стопанска дейност и постоянният
обект в контекста на дъщерното дружество
и дигиталната икономика**

**Проблеми пред сближаването на плановите
райони в България**

**Лихвената крива в Еврозоната по време
на пандемията от COVID-19: влияние
на инвестиционните и макроикономическите
нагласи**

РЕДАКЦИОНЕН СЪВЕТ:

Проф. д-р Андрей Захариев – главен редактор
Проф. д-р Йордан Василев – зам. главен редактор
Проф. д-р Стоян Проданов
Доц. д-р Искра Пантелеева
Доц. д-р Пламен Йорданов
Доц. д-р Светослав Илийчовски
Доц. д-р Пламен Петков
Доц. д-р Анатолий Асенов
Доц. д-р Тодор Кръстевич

МЕЖДУНАРОДЕН СЪВЕТ:

Проф. д-р ик.н. Михаил А. Ескиндаров – Финансов университет при Правителството на Руската федерация, Москва (Русия).
Проф. д-р ик.н. Григоре Белостечник – Молдовска академия за икономически изследвания, Кишинев (Молдова).
Проф. д-р ик.н. Михаил Ив. Зверяков – Одески държавен икономически университет, Одеса (Украйна).
Проф. д-р ик.н. Андрий Крисоватий – Тернополски национален икономически университет, Тернопол (Украйна).
Проф. д-р ик.н. Йон Кукуй – Университет Валахия, Търговище (Румъния)
Проф. д-р Кен О'Нийл – Университет Ълстер (Ирландия)
Проф. д-р Ричард Торп – Университет Лийдс (Великобритания)
Проф. д-р ик.н. Олена Непочатенко – Умански национален аграрен университет, Уман (Украйна)
Проф. д-р ик.н. Дмитрий Лукьяненко – Киевски национален икономически университет "Вадим Гетман", Киев (Украйна)
Доц. д-р Мария Стефан – Университет "Валахия", Търговище (Румъния)
Доц. д-р Анисоара Дуика – Университет "Валахия", Търговище (Румъния)
Доц. д-р Владимир Климух – Брановички държавен университет, Бранович (Беларус)

Екип за техническо обслужване:

Технически секретар – д-р Росица Проданова
Стилов редактор – Анка Танева
Превод на английски език – ст. преп. Венцислав Диков и ст. преп. д-р Петър Тодоров

Адрес на редакцията:

5250 Свищов, ул. „Ем. Чакъров” 2
Проф. д-р Андрей Захариев – главен редактор
☎ (+359) 889 882 298
Д-р Росица Проданова – технически секретар
☎ (+359) 631 66 309, e-mail: nsarhiv@uni-svishtov.bg
Благовеста Борисова – компютърен дизайн
☎ (+359) 882 552 516, e-mail: b.borisova@uni-svishtov.bg

Отпечатването на списанието за 2021 г. се осъществява с безвъзмездната финансова помощ на Фонд „Научни изследвания” – Договор ДНП № КП-06-ПП2-0045 по конкурс „Българска научна периодика – 2021 г.”

© Академично издателство „Ценов” – Свищов
© Стопанска академия „Димитър А. Ценов” – Свищов

НАРОДНОСТОПАНСКИ АРХИВ

ГОДИНА LXXIV, КНИГА 4 – 2021

СЪДЪРЖАНИЕ

Методи Кънев

Капитализмът срещу себе си (критически възгледи и прозрения) /3

Петко Тошев Ангелов, Силвия Сашева Заркова

Финансова прозрачност на общините в България в контекста на европейската икономическа дигитализация /24

Стойчо Лалков Дулевски

Мястото на стопанска дейност и постоянният обект в контекста на дъщерното дружество и дигиталната икономика /38

Силвия Драганова Годорова-Петкова

Проблеми пред сближаването на плановете райони в България /57

Владислав Любомиров Любенов

Лихвената крива в Еврозоната по време на пандемията от COVID-19: влияние на инвестиционните и макроикономическите нагласи /73